

Pesem, ki je (bila) nevarnejša od orožja

Lojze Bratuž in Filip Terčelj v primežu totalitarizmov

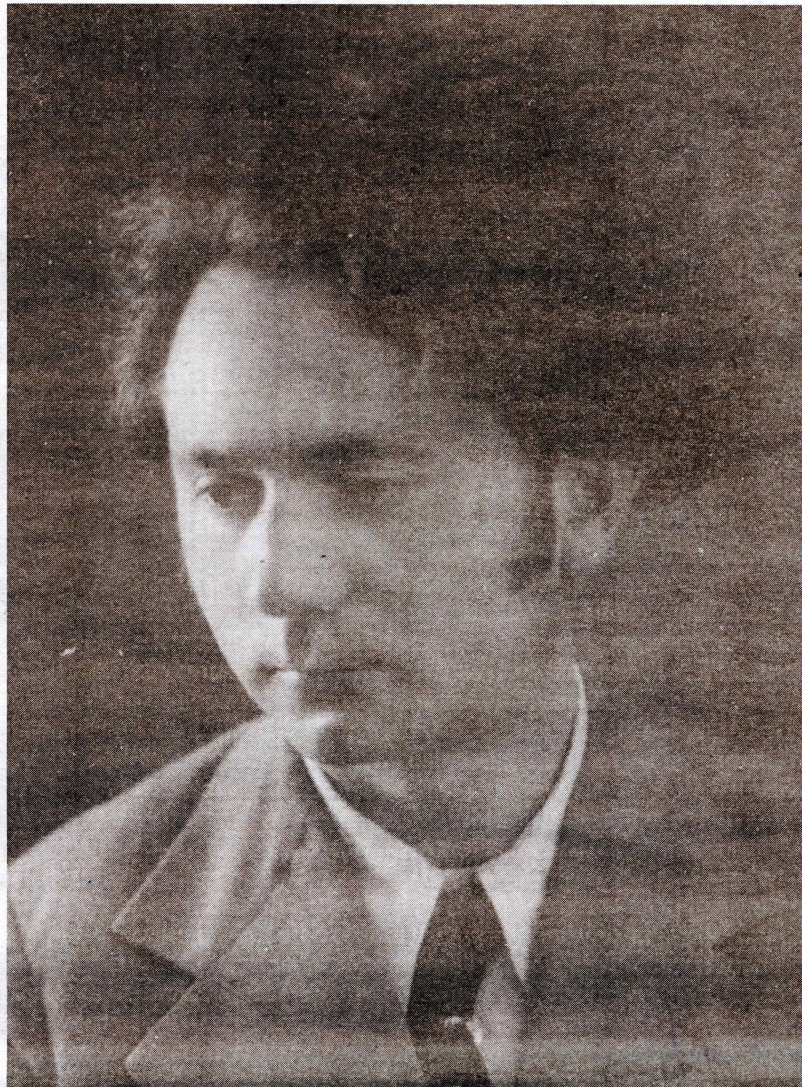
SAŠA QUINZI
GORICA

S Filipom Terčeljem (1892–1946) sem se srečal šele pred dobrim desetletjem, med nedeljskim petjem na koru v postnem času. *Presvete rane Jezusa* v uglasbitvi Vinka Vodopivca (1987–1952) so sodile v utečeni repertoar cerkvenega zbora, a so me šele ob tisti priložnosti prevzele, kot bi jih prvič zapel. Pritegnila me je njihova lirična, spokojna melodija, v kateri je odzvanjala globoka in osebno doživeta izpoved pisca besedila, ki je v kitice prelil kontemplativno izkustvo, ko je kot novodobni apostol Tomaž skoro “*položil roko*” v Kristusovo stran (Jn 20,27). Kasneje sem ugotovil, da so pesmi na Terčeljevo besedilo raztresene čez vsa obdobja cerkvenega koledarja: postni sta tudi *Gledam te, Zveličar mili* Alojzija Mava (1898–1977) in *Trnjev venec* Matije Tomca (1899–1986), ki mu dolgujemo rožnovensko *Pozdravljena, mati Marija devica*; notno spremljavo velikonočne *Kristus je vstal* je zapisal Stanko Premrl (1880–1965); adventno *K nebu povzdignimo solzne oči* je uglasbila Breda Šček (1893–1968), sestra duhovnika Virgila; tu sta še darovanjski *Beli kruh in kelih zlati* Emila Hochreiterja (1871–1938) in Dobri zveličar Emila Komela (1875–1960); končno si slavnostne maše težko predstavljamo brez Vodopivčeve *Najvišji, vsemogočni Bog* in obrede ob 1. novembru brez Premrlove *Vsi svetniki (O srečni dom nad zvezdami)*. Našteti naslovi predstavljajo le zelo skromen izbor iz zakladnice liturgičnih pesmi, ki so morda najbolj prepoznavna Terčeljeva zapuščina slovenskemu narodu in Cerkvi. Kot ugotavlja Ivan Albreht, avtor obsežne duhovnikove biografije, je vsaj 126 Terčeljevih bogoslužnih in verskih besedil prirejenih za zborovske sestave, vseh skladb čez tristo, saj obstaja za marsikatero besedilo več priredb. Ob tem je osupljiva ugotovitev, da je Terčelj največ besedil ustvaril v zelo težkih pogojih, v letih fašističnega režima, ko je viselo na nitki njegovo življenje. Večina skladb je bilo objavljenih v treh pesmaricah, ki jih je izdala Goriška Mohorjeva družba: *Božji spevi* (1929), *Gospodov dan* (1931) in *Zdrava Marija* (1933). Filče, tako so ga ljubkovalno imenovali, se je rodil v Šturjah, ki so sodile pod ljubljansko škofijo, a je že leta 1922 dobil dovoljenje, da se je lahko preselil v Gorico, pod okrilje nadškofa Sedeja (1854–1931). V mestu so bile na vsakem koraku še vidne ruševine prve svetovne vojne in mlademu duhovniku, ki se je med drugim odlikoval po organizacijskih sposobnostih in požrtvovalnosti, so zaupali versko vzgojo v Alojzijevišču, zavodu, ki je

fantom iz oddaljenih vasi omogočal nadaljevanje študija v mestnih šolah. Terčelj se je v novem okolju hitro znašel: prevzel je delo v Prosvetni zvezi vse do njenega razpusta leta 1927, urejeval je mesečnik *Naš čolnič* in bil med pobudniki ustanovitve že omenjene Goriške Mohorjeve družbe. Vključil se je v Zbor svečnikov svetega Pavla, stanovsko organizacijo slovenskih in hrvaških duhovnikov znotraj novih meja Kraljevine Italije, in prevzel odgovorne položaje v Tajni krščanskosocialni organizaciji, ki je s pomočjo Kraljevine SHS kljubovala italijanski raznarodovalni politiki in vodila neoboroženi odpor proti fašizmu. V tem smislu je nadvse pomembno vlogo odigralo cerkveno petje v slovenščini. V ta podvig prešernovskega kova so bili neposredno vpleteni Terčelj kot tekstopisec, Vodopivec kot glasbenik in Lojze Bratuž (1902–1937), ki je imel v okviru iste tajne organizacije operativno vlogo, saj je bil zadolžen za zborovsko petje. Neizogibno je bilo, da se je ustvarjalna trojica umetnikov med seboj spoprijateljila in se znašla pod lupo policije. Bratuž in Terčelj sta bila naposled aretirana 30. decembra 1931. Bratuža so kmalu izpustili, medtem ko so Terčelja premestili v koprsko kaznilnico, kjer je prestal huda mučenja, ki so ga za vselej fizično in psihično zaznamovala. Nikogar ni izdal in ničesar ni priznal, ohranil je spovedno molčečnost. Junija je bil zato obsojen na petletno konfinacijo v Campobasso, a je bil že meseca novembra, ob deseti obletnici fašističnega pohoda na oblast, pomiloščen. Omeniti velja še,

da je bil Terčelj z Bratužem v Dornberku krstni boter Bogdana (1932–2011), najmlajšega sina Iva Brica (1896–1943), vidnega predstavnika krščanskosocialne organizacije in ene prvih žrtev revolucije na Goriškem. Po odstopu in smrti nadškofa Sedeja je bivanje v Gorici postajalo vse težje in Terčelja so naposled pregovorili, da je poleti leta 1934 prebegnil v Jugoslavijo. Drugače se je razpletlo z Bratužem. Ravno pojoča slovenščina, ki je zaživela pod njegovo taktirko, je naposled izzvala surovo, nasilno reakcijo režima. V ozadju lahko čutimo tudi frustracijo in nemoč oblasti, za katero je bila spevnost slovenščine nevarnejši sovražnik kot oborožena roka. Njen domet je v noveli *Rože za gobavca* slikovito opisal Boris Pahor. Ko je na smrtni postelji usihalo življenje zborovodje, so v noči zazveneli *Kraguljčki*, pesem, ki “*ni bila koračnica, ne bojni klic, ampak mehke sen, izpoved trudnega človeškega srca*”. A ravno iz te iskrene izpovedi, iz temin njenih molovih akordov, se “*vzdigujejo junaki v mesečini, ker kraguljčki budijo vasi, cingljajo v planinskih stajah in ovčarskih kočah, zvonkljajo po goriških ulicah, sredi Travnika in vrh Sabotina*”. Nežni zvok kraguljčkov je bil obenem poziv in razlog za vztrajanje. Bratuževa krivda pod fašizmom je bila enaka Terčeljevi pod komunizmom. Ob italijanski zasedbi Ljubljane leta 1941 je bil pričakovano zaprt, nepričakovano je moral po osvoboditvi presedeti štiri mesece v zaporih, od junija do septembra 1945. Ob vrnitvi na prostost je ostal brez službe tako na posvetnem kot cerkvenem področju, saj je bilo

tudi nameščanje duhovnikov podvrženo predhodni odobritvi nove oblasti. O svojem bednem, gmotnem in psihičnem stanju je potožil v dveh pismih domačim, ki jih je nazadnje obiskal leto prej. 1. oktobra je zato na pisatelja Franceta Bevka (1890–1970) naslovil pismo in ga prosil za posredovanje, da mu kot enemu “*izmed slovenskih duhovnikov, ki je največ pretrpel od fašistov na Goriškem*” le omogočijo “*vrnitev in zaposlitev*” v rodni krajih. Bevk ni odgovoril, morda je posredoval. Pismo in vanj izražena želja po vrnitvi na Goriško je zapečatila Terčeljevo usodo. Posegla je partija, ki je dosje o duhovniku morala voditi vse od dvajsetih let, saj je komunistom uspelo to, za kar si je zaman prizadevala italijanska policija: redno so prestrezali dopisovanje članov Tajne krščanskosocialne organizacije z referenti v Kraljevini Jugoslaviji. Terčelj je bil 25. oktobra ponovno zaslišan. Čeprav je bil razumljivo oprezen, je iskreno odgovarjal in ni skrival pomislekov do OF-a zaradi likvidacij in komunizma. Ker je bil nedolžen, je tudi odločno zavrnil poskus osebne diskreditacije. Med zaslišanjem so mu namreč namignili, da naj bi imel “*neko afero z dijakinjami*”, ko je poučeval verouk na poljanski gimnaziji. Navidezni izhod iz dane situacije je bila prošnja na pomoč Franca Krašne, ki je bil upravitelj župnij Sorica in Davče. Vasici sta se nahajali na težko dostopnem, goratem in gozdnatem območju, ki je v vojnem času nudilo varno zavetje partizanom. Gledano s časovne razdalje lahko tudi posumimo, da so Terčelja spretno zvabili v past. Ravno v odročni Štulcovi grapi v Davči se

je med 6. in 7. januarjem 1946 sklenila tuzemska pot obeh duhovnikov, ki sta bila zahrbtno umorjena. Filip Terčelj je Alojzu Rebuli (1924–1918) navdihnil lik Florijana Burnika, nosilnega junaka romana *Nokturno za Primorsko*. Tudi za tržaškega pisatelja je bila glavna Florijanova/Filčetova krivda, bolj kot antikomunizem, njegovo odstiranje presežne lepote v naravi in v ljudeh, ki je v temeljih zajedalo materializem marksističnega kova in njegovo lažno obljubo o raju na zemlji. Ob koncu romana srečamo duhovnika v gorski koči. Tu ga nagovori neki Kobilar, ki se hinavsko predstavi kot “*krivično upokojeni profesor filozofije*”, demokrat in antikomunist. Obenem mu brez zadržka pove, “*da bi bilo treba vse duhovnike pospraviti*”, z njimi vred še umetnike, pesnike in filozofe, “*ker nas opozarjajo na neskončnost, s katero nima ubogo človeško bitje, ta vrečica organske snovi, nič*”. Florijan mu odvrne, da bi morali iz doslednosti pospraviti še naravo samo, saj prva človeku izvablja čudenje: “*Zravhati bi morali tudi te lepe hribe, ki nas tudi opozarjajo na nekaj. Izsušiti morja, ki prav tako izzivajo z nečim ... Sklatiti zvezde z neba, tiste kot prve, ker najbolj nesramno izzivajo ...*” Deset let po mučeniški smrti se je Filipu Terčelju oddolžil Tone Kralj (1900–1975) na sliki *Križanega* v vrtojbenski cerkvi. Upodobil ga je med svetimi in brezmadežnimi, zazrt v “*presvete rane Jezusa*” in v pričakovanju njegovega drugega prihoda, ko bo “*preobrazil naše bedno telo, tako da ga bo naredil podobno telesu svojega veličastva*” (Flp 3, 21).